

TÜRK DEVLET GELENEĞİ VE TÜRK DÜNYASINDA DEVLETÇİLİK ANLAYIŞI

Sardar Shokirjonov Botir oğlu

*Özbekistan ISFT (International school of
technology and science) Üniversite öğrencisi*

E-mail: sardorshokirjanov5@gmail.com

+998335819949

Özet: *Bu çalışma, Türk milletinin tarih boyunca oluşturduğu devlet geleneğini ve bu geleneğin günümüz Türk dünyasındaki yansımaları incelemektedir. Türklerde devlet anlayışı sadece siyasi bir kurum değil, aynı zamanda töre, adalet ve toplumsal düzenin temeli olarak kabul edilmiştir. Hunlar, Göktürkler, Selçuklular ve Osmanlılar dönemlerinden günümüze kadar uzanan bu devletçilik anlayışı, her dönemde halkın refahını ve bağımsızlığı esas almıştır. Ayrıca modern dönemde Türk Devletleri Teşkilatı'nın bu geleneği nasıl sürdürdüğü üzerinde durulmuştur. Sonuç olarak, Türk devlet geleneği geçmişin bir mirası değil, Türk dünyasının geleceğini şekillendiren canlı bir değer olarak değerlendirilmiştir.*

Anahtar kelimeler: *Türk devleti, devlet geleneği, töre, bağımsızlık, hakanlık, Türk Dünyası, milli kimlik.*

Abstract: *This article examines the historical statehood traditions of the Turkic peoples and their reflections in modern Turkic states. In Turkic culture, the state is not merely a political structure but a symbol of justice, order, and independence. The study explores the concepts of töre (traditional law) and justice from ancient times to the present and analyses how the Organization of Turkic States continues this legacy today. In conclusion, the Turkish state tradition is regarded not as a relic of the past but as a living value shaping the future of the Turkic world.*

Key words: *Turkic state, tradition, justice, independence, Turkic world, statehood.*

Аннотация *В данной статье рассматриваются исторические традиции государственности тюркских народов и их отражение в современных тюркских государствах. В тюркской культуре государство воспринимается не только как политическая структура, но и как символ справедливости, порядка и независимости. В работе анализируются понятия «төре» (традиционный закон) и «справедливость» с древнейших времён до наших дней, а также деятельность Организации тюркских государств, сохраняющей это наследие. В заключение подчеркивается, что тюркская государственная традиция*

является не реликтом прошлого, а живой ценностью, формирующей будущее тюркского мира.

Ключевые слова: *тюркское государство, традиция, справедливость, независимость, тюркский мир, государственность.*

Türk milletinin tarih boyunca oluşturduğu devlet anlayışı, yalnızca siyasi bir kurum değil, aynı zamanda bir kültür ve medeniyetin yansımasıdır. Türkler tarih sahnesine çıktıkları günden itibaren “**devlet kuran millet**” olarak tanınmışlardır. Bu özellik, Türklerin sosyal yapısında, inanç sisteminde ve töre anlayışında derin köklere sahiptir. “**İl tutmak**” düşüncesi, Türklerde devlet kurmanın hem Tanrı Tarafından verilen bir görev hem de toplumsal düzenin temel şartı olarak görülmüştür.

Tarihin en eski ve köklü milletlerinden biri olan Türkler, yeryüzünün de en büyük medeniyetlerden birine sahiptir. Anayurtları Türkmenistan olan Türkler, göç ettikleri bölgeler etkin bir toplum düzenine kurdukları devletler aracılığıyla ulaşmışlardır. Yaşadıkları coğrafya ve bozkır yaşam tarzı güçlükleri nedeniyle dünyanın farklı bölgelerine göç eden Türkler, bu zorlu koşullarda dahi vatan, millet ve bağımsızlık gibi devlete içkin kavramların kutsiyetini terk etmeyerek teşkilatlanmayı sürdürmüş ve devlet geleneğini devam ettirmişlerdir. Devletsiz bir toplumun yaşayamayacağı gerçeğinden hareketle Türkler, devleti; aile, akraba, birey, toplum ve hatta milletin dahi üstünde tutmuşlardır.

Türklerde Hikmet-i hükümet olarak kabul edilen devlet, toplumun da varlık nedenini oluşturmuştur. Tarihteki bütün Türk devletleri tarafından benimsenen bu anlayış, devletin, toplum için, ancak toplumun üstünde bir varlık olarak kabul edilmesini sağlamıştır. Devletin üstünde ise kanun ve töreler vardır ki, eski Türkler, devleti kanun anlamına gelen töre hükümlerine göre idare etmişler ve böylelikle toplumsal düzeni (nizamı) sağlayıp, tarihsel süreç içerisinde kalıplaşmış bir anlayış ve bir devlet geleneği oluşturmuşlardır.

Bu çalışmada eski Türk devletlerinde devlet anlayışı ve buna bağlı olarak gelişen devlet-toplum ilişkileri incelenmiştir. Çalışmanın amacı, köklü bir devlet geleneğine sahip olan Türklerde devletin hangi esaslara dayanarak kurulduğu ve bunun toplumsal ilişkilere ne yönde yansıdığı nın tespit edilmesidir. Bu çerçevede yürütülen çalışmada, Türklerde devletin öncelikle halka hizmet etmek ve toplumsal düzeni korumak amacıyla kurulduğu görülmüş olup, devlete yön veren ilkelerle birlikte, devletin sürekliliğinin sağlanmasının da güçlü bir devlet-toplum ilişkisinden geçtiği sonucuna ulaşılmıştır.

Türk devlet geleneği Orta Asya bozkırlarında şekillenmiştir. İlk büyük Türk devleti olan Asya Hun Devleti (M.Ö. 220 - M.S. 216), daha sonraki tüm Türk devletlerinin temel yönetim modelini oluşturmuştur. Hunlardan Göktürlere, Uygurlardan Selçuklulara kadar her dönemde “töre” yani hukuk ve adalet sistemi devletin temelini teşkil etmiştir.

Göktürk Yazıtlarında “Üze Kök Tengri asra yağız yer kılındıkta, ikin ara kişi oğlu kılınmış” ifadesi, devletin kutsal bir vazife olarak görüldüğünü açıkça gösterir. Hakan, yalnızca siyasi lider değil, aynı zamanda Tanrının yeryüzündeki temsilcisidir.

Türk devlet geleneği ya da Türk devlet kurma geleneği tarihsel süreçte Türklerin farklı coğrafyalarda, farklı zamanlarda ve farklı özelliklerde kurdukları devletlerin bir "gelenek" yani devamlılık içermesi kavramına dayanmaktadır. Dünya tarihinde 6000 kadar etnik topluluğun olduğu ve bunların 200'e yakın bir devletin sınırları içerisinde tarih sahnesine çıktığı düşünülmektedir. Bu topluluklardan bir kısmı devlet kurma kabiliyetine sahip olmuştur. Türk tarihine genel olarak bakıldığında Türk topluluklarının etnik temelleri ile aynı olan bir devlet ile varlıklarını sürdürdüğü görülmektedir. Bu devamlılık bunun bir gelenek olarak görülmesine yol açmış ve genel tabirle Türklerdeki bağımsızlık olgusu dayandırılmıştır.

Türk devlet anlayışında en önemli kavramlardan biri töredir. Töre, hem yazılı hem de sözlü hukuk kurallarının bütünüdür. Adaletin sağlanması, halkın refahı ve devletin devamı töreye bağlı olmakla mümkündür.

Kağan veya sultan, töreye aykırı davrandığında meşruiyetini kaybeder. Bu durum Türklerde hukukun üstünlüğü ilkesinin çok erken dönemlerde benimsendiğini göstermektedir.

Türk devletlerinin tarihsel süreçteki yapısı ve devlete yönelik düşünceleri Oğuz Kağan efsanesi ile ilk izlenimlerini ortaya koymuştur. Bu efsanelerde açık bir şekilde cihan hakimiyeti ve dünya devleti kurma ütopyası işlenmiştir. II. Göktürkler Denkalan Orhun Yazıtları Da bu bağlamda oldukça önemlidir. Bu yazıtlara göre devlet tanrının Türk hakanlarına bir bağıdır ve toplumsal devamlılık devlete bağlıdır. Aynı yazıtlarda bağımsızlık bilinci vurgulanmış, Türk kağanlarına nasihatler sunulmuş, devletin merkezinin Ötüken olması gerekliliği vurgulanmış ve Çin'in entrikalarından uzak durulması gerektiğine işaret edilmiştir. Yazıtların Türk devlet kurma ve bağımsızlık olgusundaki yeri de önemlidir çünkü yazıtlarda bağımsızlıklarının mahrum olan toplulukları "ölmüş" kabul eden ifadeler mevcuttur ve Çin esaretinde yaşanan süre de bu kapsamda değerlendirilmektedir.

Türkler ilk Türk devletlerinden modern Türkiye'ye kadar olan süreçte devleti tüm gereksinimlerin üzerinde bir varlık olarak görmüşler ve törelere olan bağlılığı devletin devamlılığı ile ilişkilendirmişlerdir. Töre kavramı Orhun Yazıtlarında da geçmektedir ve genel anlamda törenin dışındaki adalet kavramı devletin temeli değerindedir. Bu anlayış Türklerin İslamiyeti Kabul etmesinden sonra özellikle Karahanlılar ve Selçuklular Başta olmak üzere diğer Türk topluluklarında da devam etmiştir. Bu yüzyılların önemli baş yapıtlarından olan Kutadgu Bilig ve Nizâmülmülk Siyasetname Sinde devletlerin daha da güçlenmek konusunda öneriler sıralanmıştır. Osmanlı İmparatorluğu'na Gelindiğinde devlet kavramı daha da güçlenmiş ve devlet bekası için bazı farklı uygulamalar gerçekleştirilmiştir. Bunun en önemli örneklerinden biri de Fatih Kanunnamesi sonrasında kardeş katlinin yasal hale getirilmesidir. I. Selim sonrasında ise Osmanlı padişahlarının dini bir nitelik olan "halifelik" unvanını alması devletin dinden daha önemli olması geleneğini gölge etmemiştir. Osmanlı'ya göre devlet akıllıca hareket etmeli ve hedeflere uygun şekilde yönetilmelidir. Bu devlet üstünlüğü anlayışının Osmanlıdaki sorgulanması ise Fransız Devrimi Sonrasında olmuştur.

Türk dünyasında devletçilik anlayışı, bireyin değil, toplumun çıkarını esas alır. Bu sebeple "devlet baba" anlayışı yerleşmiştir. Devlet halkı korur, halk devlete sadıktır. Bu anlayış Osmanlı Devleti'nde de sürmüştür, "Devlet-i ebed müddet" yani sonsuza kadar yaşaması gereken devlet ideali ortaya çıkmıştır. Günümüzde Türkiye Cumhuriyeti, Kazakistan, Özbekistan, Türkmenistan, Kırgızistan ve Azerbaycan gibi bağımsız Türk devletlerinde bu anlayış farklı biçimlerde yaşamaya devam etmektedir.

Ekonomik etkinliğin toplum ve devlet hayatındaki önemi daha önce anlatılmıştı. Ekonomik hayatın temelini üretim olduğu da belirtilmişti.

XX. yüzyılda dünya devletleri daha mutlu yaşamak imkânlarını kavuşmak için üretimi artırma gereğini duydular. Bunun için de başlıca üç yöntemin uygulanışını ön gördüler. Bunları kısaca gözden geçirelim:

Liberal Ekonomi: Bu tür ekonomilerde üretim için gerekli olan sermaye, üretim etkinliği ve üretilen malların dağıtımını tümüyle bireylere bırakılmıştır. Liberal ekonomi görüşüne göre, ekonomik hayatın kendiliğinden işleyen yasaları vardır: Üretim, mallara olan isteğe bağlıdır, istek ise, üretimin az veya çok olmasını sağlar. Devlet bu kuralları yönlendirmeye karışmamalıdır. Devletin görevi yurdu savunmak, eğitim İşlerini Düzenlemek, adalet dağıtmak gibi alanlarda kalmalıdır. Devlet Ekonomik hayata katılırsa az önce belirtilen denge bozulur. Gerekirse devlet, ancak büyük bunalımları gidermek için ekonomik hayata girmeli, bunalım geçince de gene

çekilmelidir. Büyük ekonomik güce sahip olan kapitalist ülkeler, liberal görüşü uygulayarak bugüne kadar gelmişlerdir.

Sosyalist Ekonomi: Bu tür görüşü uygulayan ülkelerde hem sermaye, hem üretim doğrudan doğruya devletçe sağlanır. Kişilerin üretim araçlarına sahip olmaları yasaktır. Devlet tüm sermayenin sahibidir. Bütün ekonomik hayat, devletin öngördüğü biçimde düzenlenir. Malların dağıtımını da devlet yapar. Bazı ülkeler temelde bu görüşü benimsemişlerdir.

İlimli Ekonomik Sistemler: Dünyanın hızla değişen şartları hem liberalizmin, hem de Sosyalizmin katıksız bir biçimde işlemeyeceğini göstermiştir. Bu bakımdan liberal rejimler bazılarında, devlet ekonomik hayata artan ölçüde girerken, sosyalist sistemde de yumuşamalar göze çarpmaktadır. Böylece Her iki grupta bazı ülkeler rejimlerinin temelini bozmadan önemli sistem değişikliklerine girmektedirler.

Devletçilik: Atatürk ilkelerinin arasında bulunan devletçilik, biro ekonomi siyaseti dir. Yukarıda anlatılan rejimlere benzemez. Milli özelliklerimize uyan, gerekli kalkınmayı sağlayacak bir model olan devletçiliğin hangi şartlar altında nasıl doğduğu belirtilmişti. Bunun için burada devletçiliği kısaca değerlendireceğiz.

Devletçilik, temel anlamıyla devletin ekonomik hayatın içine girmesidir. Ama bu yapılırken sosyalist model benimsenmez. Elinde sermayesi olan vatandaşlar, birkaç alan dışında, diledikleri biçimde üretime katılabilirler. Devlet bunlara engel olmadığı gibi üstelik gereken tedbirleri alarak işlerini kolaylaştırır, kişileri üretim ve ticaret işine özendirir.

Ancak bilindiği gibi, hızla sanayileşme cumhuriyetin ilk hedeflerindendi. Büyük temel sanayi kuruluşları yapmak için özel ellerde sermaye yoktu. Bu yüzden devletçilik doğdu. Devlet Pek çok sanayi işletmesini kendisi kurdu, çalıştırdı ve geliştirdi. Bir yandan da uyguladığı para ve kredi politikası ile özel kişiler başıboş bırakmadı. Böylece devlet ile vatandaş, üretim işi birlikte düzenlediler. Bu işbirliği sonucu Türkiye örnek bir ülke durumuna gelmiştir. Son araştırmalar, Türkiye'nin 1930 yılına kadar uyguladığı devletçilik sistemi ile en hızlı kalkınan üç ülke arasına girdiğini göstermektedir. 1029 yılında, 100 olan Türkiye Ve dünya sanayi üretim endeksi, 1939'da Türkiye'de 196'ya erişmiştir. Dünya ortalaması İse 119'dur. Bu gelişme tablosunda Türkiye'nin yeri, Rusya ve Japonya Dan sonra gelmektedir. Böylece 1927'de 1000 olan milli gelirimiz, hızlı nüfus artışına rağmen, 1939'da 1625'e yükselmiştir.

Sermayesi olmayan, dışarıdan yardım almayan, kaynakları sınırlı, teknolojisi geri Türkiye'nin 1939 yılına kadar sağladığı gelişme Atatürk'ün akılcı ve milliyetçi

görüşlerinin bir eseridir. O, özel girişimleri desteklerken, devleti'nde ekonomik hayata katmış, her iki alan birbirlerini tamamlamışlardır.

İkinci Dünya Savaşı'nın çıkması üzerine bu gelişme durdu. Savaş sonrasında ise devletçilik ilkesi yeniden ve amaca uygun biçimde işletilip ihtiyaçlara göre düzenlenmedi, politika aracı yapıldı. Bu yüzden özel alanla devlet alanı arasındaki denge bozuldu ve ekonomik hayata bir kargaşa geldi.

Atatürk'ün baş ilkelerinden devletçilik, Türkiye'yi ekonomikbakından kalkındıracaaktır, yeter ki gerektiği gibi uygulanabilsin.

Cumhuriyet dönemiyle birlikte Türk devlet geleneği modern hukuk, demokrasi ve laiklik ilkeleriyle birleşmiştir. Ancak tarihkökler tamamen kaybolmamış, aksine çağdaş bir biçim kazanmıştır.

Bugün Türk Devletleri Teşkilatı'nın kurulması, Türk dünyasındatarihî bağların ve ortak devlet anlayışının yeniden güçlendiğini göstermektedir.

Modern Dünyada Türk Cumhuriyetleri isimli eserimiz aylarca süren emekler neticesinde bilgi ve bilginize sunulmuştur. Türk Devletleri Teşkilatı çatısı altında toplanan yedi ülkenin (Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Macaristan, Özbekistan, Türkiye ve Türkmenistan) sektörel, ekonomik, politik, kültürel, toplumsal dinamikleri uluslararası çerçevede teorik-uygulamalı olarak analiz edilmiştir. Bu bağlamda kitabın özünü oluşturan tarihsel izlerin özellikle 21. yüzyıldaki durumları mercek altına alınmış ve bu açıdan alan literatürüne farklılık katmak amaçlanmıştır. Toplam 13 bölümden oluşan kitabımızın içeriğinde yer alan “Modern Dünyada Türk Cumhuriyetlerinin Entegrasyonu” isimli ilk ana başlığında ülkelerin bölgesel ve sektörel yapıları genel olarak daha evvel yazılmayan konular ile ön plana çıkarılmaya çalışılmıştır. Takip eden “Özel Alanlar” isimli ikinci başlıkta ise tarihsel düzlemden günümüze kültür, dil ve devlet ilişkilerini içeren değerlendirmeler yer almaktadır.

Birinci bölümde; İleriş Kaan Barun ve Mete Çapar, “Orta Asya Ve Kafkasya Bölgesindeki Türk Ülkelerinin Piyasa Ekonomisine Adaptasyon Süreci Üzerine Genel Bir Değerlendirme” başlıklı yazılarında ilk olarak dünya ekonomi sistemlerinden serbest piyasa ve sosyalizm modellerini ele almıştır. Bu kapsamda SSCB Döneminde ilgili ülkelerin sosyalist yapıdan bağımsızlık sonrası serbest piyasa koşullarına geçiş süreci makro ekonomik göstergeler çerçevesinde ekonomi politiği kapsamında değerlendirilmiştir. Birinci bölümde; İleriş Kaan Barun ve Mete Çapar, “Orta Asya ve Kafkasya Bölgesindeki Türk Ülkelerinde Piyasa Ekonomisine Adaptasyon Süreci Üzerine Genel Bir Değerlendirme” başlıklı yazılarında ilk olarak dünya ekonomi sistemlerinden serbest piyasa ve sosyalizm modellerini ele almıştır. Bu kapsamda SSCB Döneminde ilgili ülkelerin sosyalist yapıdan bağımsızlık sonrası serbest piyasa

koşullarına geçiş süreci makro ekonomik göstergeler çerçevesinde ekonomi politiği kapsamında değerlendirilmiştir. Bu geneldeğerlendirmenin ardından ülkelerin sektörel analizlerini ilgilendiren kısımlara geçilmiştir.

ikinci bölümde Baybarshan Ali Kazancı tarafından hazırlanan “Türk Ülkelerinin İhracat Performanslarının Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler Teorisi (AKÜ) ile Analizi” isimli çalışmada küresel olarak en çok dış ticaret hacmini oluşturan ilk dört sanayi ürün grubunun yedi Türk ülkesi çerçevesinde rekabet yapısı incelenmiştir. Buna göre Balassa tarafından literatüre kazandırılan AKÜ teorisi aracılığı ile bu ürün gruplarında Macaristan ve Türkiye haricindeki ülkelerin rekabet yapısının zayıf olduğu tespit edilmiş olup ülkelerin rekabet edebilecek seviyeye yükselebilmeleri için öneride bulunulmuştur.

Üçüncü Sırada, Selin Dinçer İn kaleme aldığı “Orta Asya Türk Cumhuriyetleri Göç Hareketlerinin Ekonomi Politikleri” adlı çalışmada göç kavramına ilişkin teorik çerçeve ile giriş yapılmış bölgede SSCB Döneminde yaşanan göç hareketlerinin kökenine değinilmiştir. Akabinde bağımsızlıktan günümüze göç hareketlerinin ekonomik ve politik etkileri ülkeler bazında incelenmiş ve geleceğe yönelik çıkarımların bölge ülkelerine etkisi mercek altına alınmıştır.

Dördüncü bölümde Berat Lüy, “Türk Cumhuriyetlerinde Sağlık Sektörüne Genel Bir Bakış” isimli başlıkta Türk Devletleri Teşkilatı (TDT) üyelerinin sağlık sektörünü makro çerçevede incelemiş ve bu sektörde ülkelerin TDT bünyesinde gerçekleştirdikleri iş birlikleri değerlendirmiştir. Özellikle COVID-19 döneminde yaşanan sağlık alanındaki problemlerin ve yetersizliklerin dünya ekonomik, sosyolojik sistemini bozduğu düşünüldüğünde bu çalışma TDT özelinde farkındalık oluşturmaktadır

Türk dünyasının birliği, ortak tarih, dil, din ve kültür bağları kadar, bu kölük devlet anlayışına da dayanmaktadır. Gelecek Nesiller, bu mirası koruyarak Türk milletinin “devlet kurucu” kimliğini sürdürmelidir.

Kaynakça

1. Kafesoğlu, İbrahim. Türk Milli Kültürü. İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2020.
2. Aydın, Mehmet. Türk Devlet Geleneği ve Töre. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2018.
3. Sümer, Faruk. Oğuzlar (Türkmenler): Tarihleri, Boy Teşkilatı, Destanları. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1999.
4. Grousset, René. Bozkır İmparatorluğu: Türklerin ve Moğolların Tarihi. İstanbul: Kronik Yayınları, 2019.

5. Arsal, Sadri Maksudi. Türk Tarihi ve Hukuk Düşüncesi. İstanbul: Remzi Kitabevi, 1940.
6. Yesevi, Hoca Ahmed. Divan-ı Hikmet. Hazırlayan: Kemal Eraslan. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1991.
7. Klyashtorny, Sergey & Sultanov, T. Türklerin ve Orta Asya'nın Eski Tarihi. İstanbul: Selenge Yayınları, 2014.
8. Mustafa, Kamil. Türk Dünyası ve Devletçilik Geleneği. Bişkek: Kırgız-Türk Manas Üniversitesi Yayınları, 2017.
9. Clauson, Gerard. An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth Century Turkish. Oxford: Oxford University Press, 1972.
10. Türk Devletleri Teşkilatı. 2023 Faaliyet Raporu. Ankara: TDT Sekretaryası Yayınları, 2023.